

İçindekiler

MÜZAKERELİ OKUMA USULLERİ:	2
KAVRAMLARI TESPİT USULÜ.....	2
MÜZAKEREYE HAZIRLIK SORULARI	2
İNSAN MUAMMASI	3
(3)	3
EKLER	10
İnsan Küçültülmüş Bir Kâinattır	10
TAAKKUL, TEZEKKÜR, TAHATTUR VE ŞUUR(Ek 2)	12

MÜZAKERELİ OKUMA USULLERİ:

KAVRAMLARI TESPİT USULÜ

Bu sayıda müzakere usulü olarak makalede geçen kavramlar üzerinde durulmaya çalışılacaktır. “Kavramları tespit usulüyle” yapılan müzakereli okumalarda makalede geçen kavramlar tesbit edilir ve onların açıklamaları üzerinde müzakere yapılır. Daha sonra ise bu kavramlar ışığında makale yeniden gözden geçirilir. Üzerinde durulabilecek kavramaların bir kısmı “müzakereye hazırlık soruları” kısmında verilmiş ve kavramlar kırmızı ile yazılarak belirli hale getirilmiştir. Bazıları da eserlerden iktibaslarla dip notlarda zikredilmiştir. Bazı kavramların tesbiti de müzakereciye bırakılmıştır.

MÜZAKEREYE HAZIRLIK SORULARI

1. İnsanın iç ve dış yapısı nasıl tarif edilebilir?
  - İnsanın bilhassa **kudret** ve **irade** tezgahından çıkmasının hikmeti nedir?
  - Kün fekan ve fihrist-i âlem nasıl anlaşılmalıdır?
2. İnsanı yaratılış istikametinde tutan hususlar nelerdir?
  - **Taakkul**, tezekkür, **tedebbür** neyin fonksiyonlarıdır ve farkları nelerdir?
3. İnsanı zirvelere taşıyabilecek iç donanımdan neler anlaşılmalıdır?
  - **Sır**, **hafa**, **ahfa**, **sıfat-ı sübhaniye**, **zat-ı baht** hakkında neler söylenebilir?
4. böyle bir zirvese ulaşan insan nasıl bir hal ve keyfiyet kazanır?

- Mustafeyne'l-ahyâr, menheli'l azbu'l mevrud, aşk u şevk ve iştiyak-ı likauallah kavramlarıyla ne kastedilmektedir?
5. Mahiyetine uygun inkişaf eden bir ruh insanı nelere dikkat etmelidir?
- **Tevbe**, **inabe** ve **evbe**'nin farklılıkları hangi noktalardadır?
6. -bu kıvam insanları ne türlü mazhariyetlere naildirler?

İNSAN MUAMMASI

(3)

İnsan, mahiyeti itibarıyla, maddî anatomi, akıl, nefis, kalb ve ruh gibi bir halîtanın mecmuundan ibaret dest-i kudretin bir harika **sun'-u bedîidir**¹. O, bu bâtinî ve metafizik televvünlü derinliklerinin yanında, fizikî bir varlık harikası

---

¹ "Sen dağları görür de onları yerinde duruyor sanırsın. Oysa onlar, bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. **(Bu) her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sun-u rasîn ve bediidir..**"(Nemi sûresi, 27/88.)

mahiyetindeki yapısıyla da baş döndüren bir sanat eseridir.² Her iki yanı itibarıyla da, ilmî bir program çerçevesinde **kudret** ve **irade** tezgâhından çıkmış semere-i “Kün fekân”³ mamulü harika bir **fihrîst-i âlem**dir. ⁴

İnsanı yaratılış istikametinde tutan hususlar

İnsan, yaratılış gayesine uygun hareket eder veya değişik rehabilitelerle gaye-i hilkatindeki konumuna uygun yönlendirilir ve böylece değişik deformasyon unsurlarına karşı korunabilirse, kalbi bir taht gibi renk

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمْرٌ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ

² **irade**: Dilemek, murad etmek, mümkün bir hususa karşı eğilim göstermek demek olan irade; Cenâb-ı Hakk'ın, herhangi bir şeyin yaratılmasında zaman, mekân, keyfiyet ve daha değişik özellikleri belirleyen sübûtî sıfatlarındandır. Bu sıfat açısından denebilir ki, Allah, herhangi bir nesneyi veya fiili ne zaman, nerede, hangi keyfiyette dilerse o nesne ve o fiil o şekilde meydana gelir. İrade sıfatının yerinde bazen, aynı mânâyâ gelen “meşîet” kelimesinin kullanıldığı da olmuştur; Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) sabah-akşam dualarında: مَا شَاءَ اللَّهُ كَان وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُن “Allah neyi dilerse o olur, olmasını dilemediği de olmaz.” (Ebû Dâvûd, sünnet 6, edeb 101; Ahmed İbn Hanbel, el-Vera’ 1/198) diyerek meşîet kelimesinin mazi ve muzari kiplerini kullanmıştır. (Sıfat-ı Subhaniye, KZT 3)

Kudret: Güç, tâkat, iktidar demek olan kudret, Allah'ın her şeye gücünün yetmesi mânâsına sübûtî bir sıfattır. Arz-sema o kudretle meydana gelmiş, büyük-küçük her nesne onunla varlığa ermiş ve onunla hâlden hâle geçmekte, başkalaşmakta, mükemmelleşmekte ve bitip tükenme bilmeyen bir serüven yaşamaktadır. “Göklerin ve yerin hâkimiyeti Allah'a aittir.. ve Allah her şeye kadîrdir.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/189)(Sıfat-ı Subhaniye, KZT 3)

Kudret irade tezgâhı: Gözü ve kulağı yarattığı gibi görmeyi ve işitmeyi de yaratan Allah'tır. Bu itibarla da, insan bünyesindeki bütün uzuvlar ve duyu organları, kudret ve irade-i rabbâniye'ye sadece birer perdedirler; ne var ki, sebep konumundaki durumları açısından fâiliyet de onlara nispet edilmektedir. Onlar müessir değil, sebeptirler; her şeyde müessir-i hakikî Allah'tır. Meselâ; Cenâb-ı Hak önce, ins ü cinde ilim sıfatını yaratmış; sonra onun malumât-ı hariciye diyeceğimiz farklı nesnelere münasebetine zemin hazırlamış, sonra onu kendi ihata alanına yönlendirmiş; daha sonra da malumun onda inkişafını hâsil etmiştir. İşitme ve görmeyi de buna kıyas ederek diyebiliriz ki, Zât-ı Vahid ü Ehad, önce görme ve işitme uzuvlarını yaratmanın yanında, onların beyin ve diğer sistemlerle münasebetlerini tesis etmiş; sonra da görme, işitme ve kavrama gibi hususları, bu konularla alâkalı mekanizmalara emanet edivermiştir. Bundan dolayı da biz, “Hakikî alîm ve kadîr O, hakikî semî ve basîr de O'dur.” diyor ve her şeyi bilen, her şeye güç yetiren, her varlığı gören, her sesi işitenin de O olduğunu ikrar ediyoruz; “Yok Zât-ı Hak dan başka varlığı kendinden bir mevcut.! Yok dünya ve ukbâda O'ndan gayrı bir sahip, bir mâlik ve hakikî bir mâbud!” diyoruz. (Sıfat-ı Sübhaniye, KZT 3.)

³ **Kün fekân**: Ol (kün) dedi, hemen oldu (fekan). Allah Tealanın yaratması işte böyle bir emirledir.

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ لَهُ كُنْ فَيَكُنْ “O bir şeyin olmasını dileyince OL(كن) der,o da hemen oluverir” (Yasin, 35/83) Tüm varoluş bu iki harften oluşan emre bağlı olduğu için “Kef-Nun” tezgâhı veya fabrikası da denir.

⁴ EK-1'e bakınız.

atmadan, ritim bozukluğuna düşmeden yaratılış gayesi çizgisinde kalır; **taakkul**⁵, **tezekkür**⁶ ve **tedebbür** vesilesiyle ruhuyla sinyalleşmeyi devam ettirir.. nefsanîliğin ağına takılmadan, işi hep mehâsin-i ahlâk çizgisinde, “Mustafayne’l-ahyâr”la at başı haline gelir ve melekût âleminin gözdesi oluverir.

İnsanın metafizik iç donanımının inkişaf yolları ve ulaşabileceği zirveler

Tabîi bu mevzuda en önemli husus, kalbin sürekli şeytânî sinyallere kapalı kalması..⁷ ruhun hemen her zaman esmâ-i ilâhiye meclâlarında doyma

---

⁵ **Taakkul, tedebbür:** Aklın hayatî derecedeki ehemmiyetine dikkat çekme sadedinde ilâhî kelamda pek çok yerde, أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ “Hâlâ düşünüp tefekkür etmeyecek misiniz?” [En’am, 6/50], أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ “Onlar hâlâ tedebbürde bulunmuyorlar mı?” [Nisa, 4/82], أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ “Düşünüp anlamayacak mısınız?” [Yunus, 10/3], أَفَلَا يَعْقِلُونَ “Onlar hâlâ akıllarını kullanmayacak mı?” [Yasin, 36/68] gibi ifadelerle âyetlerin fezlekesinin ona bağlandığını görüyoruz. Aslında bu ilâhî ifadeler aklın fonksiyon ve derecesiyle alâkalı beyanlardır. Meselâ, bir şeyin önü ve arkasını birden düşünme, bir arka bir de ön planına veya bir dününe bir de bugününe bakarak onları bir kıymet-i harbiyeye ulaştırma ameliyesine **tedebbür** denirken; sistemli ve disiplinli bir fikir cehdi neticesinde dünkü malzemeyi bugünkü müktesebatla bir araya getirerek bir terkibe varma veya sentezlerle yeni bir kısım hakikatlere ulaşma ameliyesine de **tefekür** denir. Her iki kelime de geldikleri kip itibarıyla tekellüf ifade eder. Tekellüf ise biraz kendini zorlama, şakakları zonklatma, kasıklarda sancı hissetme demektir. Görüldüğü üzere ilâhî beyandaki bu ifadeler basit bir akıl faaliyetinden ziyade, hakikate ulaşma yolunda aklın kullanımında ciddi bir cehd ve gayretin ortaya konması mânâsına gelmektedir. Bu sebeple denebilir ki, nasıl latîfe-i rabbaniyenin sır, hafî, ahfâ diye farklı buud ve derinlikleri vardır; aklın da bir yönüyle **tedebbür, tezekkür, tefekür** dediğimiz akîl buud ve derinlikleri söz konusudur ve o, bu mertebe ve derinliklerle gerçek fonksiyonunu edâ eder. **(Akıl His Dengesi, Kalb İbresi kitabının içinde)**

⁶ **Tezekür:** Ruh, bir şeyin “mahiyet-i nefsü’l-emriyesi”ne muttali olmuş ise o bir “tasavvur”; ilk tesir ve teessür faslı geçtikten sonra, müracaat edildiğinde o bilgiler değerlendirilebilecek şekilde korunmaya alınmışsa o bir “hıfz” ve daha sonra bu müktesebât değerlendirilmek üzere ele alınabiliyorsa o da bir “**tezekkür**” ve “**tahattur**” olarak yâd edilegelmiştir. **(Viddan, KZT 3.)** Ruh, şuur, tezekkür, tedebbür ve taakkul ilişkisi için **EK-2**’ye bakınız.

⁷ İnsanda kalbin bir köşesinde **lümme-i şeytaniye** denilen bir âlet-i vesvese ve kuvve-i vâhimenin telkinatıyla konuşan bir şeytânî lisan ve ifsad edilen kuvve-i vâhime, küçük bir şeytan hükmüne geçtiğini ve sahiblerinin ihtiyarına zıd ve arzusuna muhalif hareket ettiklerini hissene ve hadsen herkes nefsinde görmesi, âlemde büyük şeytanların vücuduna katî bir delildir. Ve bu lümme-i şeytaniye ve şu kuvve-i vâhime, bir kulak ve bir dil olduklarından, ona üfleyen ve bunu konuşuran haricî bir şahs-ı şerirenin vücudunu ihsas ederler. **(13.Lema,10. İşaret)**

bilmeyen bir iştıyakla seyr u temâşâsı.⁸ sırrın sıfât-ı sübhâniye⁹ âfâkiyla mütemadi iştigali ve durup dinlenmeden “hel min mezîd” yolculuğu aktivitesidir.

Çizgi değiştirmeden ve dünyanın câzibedâr güzelliklerine takılmadan “seyr ilallah”ını devam ettirdiği takdirde insan bir gün -O’nun vüs’at-i rahmet edâli meşîetiyle- harem-i harîme mahrem hale gelir¹⁰ ve hafâ, ahfâ

---

⁸ **Ruhda tecellî-i esmâ:** İlâhî isimlerden bazılarının sâlikin gönlünde münkeşif olması mânâsında kullanılan bu tabir; tecellî-i ef’âli, herhangi bir yolculuk problemiyle karşılaşmadan aşan hak erinin –dahasına istidadı varsa– tecellî-i sıfât ufkuna ulaşma yolunda muvakkaten ârâm eylediği bir ara mevhibeler meclâsıdır. Sâlik, muvakkaten dahi olsa bu ârâmgâha uğrar, ilâhî lütuflarla donanımını ikmal eder ve yürür bir başka mazhariyetler ufkuna. İşte böyle gönlü, bir veya birkaç ismin tecellîsiyle mamur hâle gelmiş herhangi bir müstaid, mazhar olduğu isimlerin feyzini ruhunda tam duyup hissettiği esnada, o isme bağlı olarak Cenâb-ı Hak’tan ne isterse ona lütfî bir tarzda mutlaka icabet edilir. (**Tecelli, KZT 3.**)

⁹ **Sırr ve sıfat-ı süphaniye:** Bir kısım sofilerce sır, ilâhî hakikatleri esmâ ve sıfât yoluyla müşahede eden ve bir anlamda Hakikatü’l-Hakaik’a açılan insandaki mânevî melekelerin ilkidir. Sır ufkunda ayağını sağlam bir zemine basan, diğer melekeler adına da ciddî bir adım atmış sayılır. Bu kademe ile alâkalı Osman Şems ne hoş söyler: “O’nu bildim ki sırrımdan silinmez, /Görünür zâtı amma ki bilinmez.” (**Sırr Hafa Ahfa, KZT 4.**)

¹⁰ **Seyr illallah:** Hakk’a yürümenin başlangıcı olması itibarıyla buna “sefer-i evvel” de denir ki, Müsemma-i Akdes de diyebileceğimiz Hazreti Zât mülâhazası mahfuz, ef’âl âleminde isimler ufkuna, sonra da bu isimlerin gölgesinde mebde-i taayyün olan isme ulaşmakla nihayet bulan bir yolculuktur; sâliki çok, müdavimi ona nisbeten az, herkese açık bir seyahat-ı kalbiye ve ruhiyedir. Bu seyahat ister “sülûk” unvanıyla “seyr-i âfâki” olsun, ister “cezbe” namıyla “seyr-i enfûsî” şeklinde tecellî etsin, yolculuk sona erince sâlikin kalbinden “mâsivâ” alâkası büyük ölçüde silinir-gider ve hak yolcusu kendini “fenâ fillâh” gel-gitleri içinde bulur ki, erbabı bu mazhariyete “vilâyet-i suğrâ” diyegelmişlerdir. (**Seyr-i Suluk, KZT 2.**)

kevserlerinden Zât-ı Baht ¹¹tecellileri yudumlamaya başlar ki, bu ufuk, müterakkî için terakkinin zirvesi ve gerçek insan-ı kâmil¹² ufkunun da bir zillidir. ¹³

Bu payeyi ihraz edenlerin kesbettikleri hal ve keyfiyet

Bu payeyi ihraz edenler -tamamının idraki müntehîlere emanet- izafî Mustafeyne'l-Ahyâr ¹⁴kümmelînden¹⁵ sayılırlar. Böylelerinin tavır ve davranışları sürekli tezekkür, tedebbür, aşk u şevk ve "iştîyak-ı likauallah" edalıdır. Buldukları her mecliste, göründükleri her ortamda bir menhelü'l-azbü'l-mevrûd¹⁶ varidâtı

---

¹¹ **Zât-ı Baht:** Zât-ı Ulûhiyet'e, ehadiyeti itibarıyla bakılınca, esmâ ve sıfâtan kat-ı alâka ile ondan Zât-ı Baht kastedilir. Vahidiyet açısından nazar edildiğinde ise, esmâ-i ilâhiye ve sıfât-ı sübhaniye de duyulur, sezilir. Burada vicdanın, O'nu bütün âsârı, ef'âli, esmâsı ve sıfatlarıyla da mülâhazaya aldığı olur ki, bu da daire-i rubûbiyetin duyulup sezilmesi demektir. **(Ulûhiyyet Hakikatı, KZT 4)**

¹² **İnsan-ı Kâmil:** Yetkin insan demek olan insan-ı kâmil; Allah'ın ef'âl, esmâ, sıfât, hatta şuûnât-ı zâtiyesinin en parlak aynası demektir. "Mutlak zikir kemaline masruftur." esprisi açısından, insan-ı kâmil denince, ilk akla gelen hakikat-i Muhammediye'dir (sallallâhu aleyhi ve sellem). Sonra da diğer enbiyâ, gavs, kutup ve derecelerine göre evliyâ, asfiyâ, ebrâr ve mukarrabîn.. bu konuda böyle bir farklılığı kabullenmek, Kur'ân ve Sünnet-i Sahiha açısından mahzursuz olduğu gibi, akla, mantığa, hiss-i selime de aykırı değildir. **(İnsan-ı Kâmil, KZT 2)**

¹³ **Sır, hafa, ahfa: Sır;** bilinmeyen, duyulmayan, gizli olan, anlama ve açıklamada aklın âciz bulunduğu şey ve insanda bir latîfe; **hafâ,** sırra göre daha kapalı, daha gizli ve melekât-ı akliye ile idrak edilemeyen insan ruhunda bir ihsas sistemi; **ahfâ** ise, bunlardan daha mahfî ve bilinip duyulmayacak şekilde meknî, mestûr v e ancak müterakkî ruhlarda bulunan ihtisas mekanizması diyebileceğimiz bir hakikat-i mevcude-i meçhuledir. **(Sır Hafa,Ahfa; KZT 4)**

¹⁴ **Mustafeyne'l ahyar:** Allah tarafından hususi bir intihapla seçilmiş **mustafeyne'l-ahyar** olan seçkin ve özel donanıma olan peygamberler kastedilmektedir.

¹⁵ **Kümmelîn:** Kamiller kamili

¹⁶ **Menhelü'l Azbü'l Mevrûd:** Sürekli akan tatlı su kaynağı

sergilerler. Bu yönleriyle de “tîn”den “salsâl-i ke'l-fahhâr”dan sıyrılmış bir nûranîlikle her zaman şule-feşândırlar. ¹⁷

Bu seviye erbabının kaçınması gereken noktalar

Ne var ki, bu pâyeye ve daha ötesi makamlarla taçlandırılmalarına rağmen örgüledikleri kulluk dantelasının atıkları acz u fakr ve hacalet ipliğindedir. Bunlar, cismanî mukteziyâtın dışı vurması sayılan hırs u haset, şöhrat ü şân, nefis ü hevâ, gazab u kin, meyl-i mâsivâ, takdir ve alkışlanma hissi gibi şeytânî dürtüler muhassalası olan mesâvîye düşmek bir yana, rüyalarının bile bu tür levsiyâtla kirlenmemesi adına hep tetiktedirler ve bunlarla hayallerinin buğulanması karşısında elli defa tevbe,¹⁸ inâbe kurnalarına koşar ve “Elfu elfi estağfirullah!..” derler.

Bu kıvam insanların mazhariyetleri

Bu kıvamlarıyla onlar birer şer’-i şerîf âbidesi ve birer melek ufku üveyiğidirler. Mebde-i hayatları açısından kullukları ihsan ufuklarında, ahlâk-ı âliye-i ilâhiyeye temessükte meleklerle omuz omuza, kalb heyecan ve ritimleri

---

¹⁷**Tin ve Salsal:** Hem ilk insanın yaratılışında, hem de daha sonraki bütün insanların yaratılışında maddî planda ilk merhale **toprak (türab)**; ikincisi, **balçık gibi yumuşak, yapışkan çamur (tîn)** ve bundan alınıp **süzülmüş bir öz (sülâletün min tîn)**; üçüncüsü, insan iskeleti haline getirilen siyah, kokuşmaya müheyya, bir şekle konmuş ve kendisine bir yol, hedef tayin edilmiş balçık (**hame-i mesnun**); dördüncüsü tın tın öten, pişirilmiş, **kurutulmuş balçıktır (salsâl)**. Bunlar, insanın teşekkül merhalelerini ima etmektedir ki, benzer bir süreç, anne karnında da yaşanır. (**Yaratılış Gerçeği ve Evrim**)

Tevbe: Hataları itiraf edip pişmanlıkla kıvrınmak, fevt edilen sorumlulukları yerine getirerek, yeniden toparlanıp Cenâb-ı Hakk’a yönelmek şeklinde ilk küçük yorumları ile tanıyacağımız **tevbe**; hakikat ehlince, duyguda, düşüncede, tasavvur ve davranışlarda Zât-ı Ulûhiyet’e karşı içine düşülen muhalefetten kurtulup, O’nun emirleri ve yasakları zaviyesinden, yeniden O’nunla muvafakat ve mutabakata ulaşma gayretidir. (**Tevbe İnabe, Evbe; KZT 1.**)

İnabe ve Evbe: **Tevbe**, “seyr ilallah” ufkunda bir seyahat ise, **inâbe** “seyr fillâh”, **evbe** de “seyr minallah” kuşağında bir miraçtır. Bu üç teveccühü şöyle de anlatabiliriz: Ukûbet endişesiyle Hakk’a sığınma bir **tevbe**; makam ve derecâtı muhafaza arzusuyla O’nda fâni olma bir **inâbe**; O’ndan başka her şeye kapanma da bir **evbe**dir. Birincisi, bütün mü’minlerin hâlidir ve ezanları da: **وَأَنبِئُوا** “Ey iman edenler, hepiniz inhiraflardan vazgeçip Allah’a sığının!” dir. [Nur; 24/54] İkincisi evliyâ ve mukarrabînin vasfıdır; kametleri de, mebde itibarıyla **وَأَنبِئُوا** “Rabbinize inâbe ediniz.” [Zümer; 29/54], müntehâ itibarıyla da: **وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ** “Cenâb-ı Hakk’a saygı dolu bir kalble geldi.” dir. [Kaf; 50/53] Üçüncüsü enbiyâ ve mürselînin hususiyetleridir. Şiarları da **نَعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ** “O ne güzel kuldur! Çünkü o her zaman (Allah’a) rücûdaydı.”¹⁸ [Sad; 38/30,44] şeklindeki ilâhî takdir ve iltifattır.

zaviyesinden de hep “Hû” ile nefes alıp vermektedirler -Cenâb-ı Hak bizi ve sizi vüs’at-i rahmeti ve engin fazl-ı keremiyle bu zümre-i âl-i şândan eylesin-...

Bu imrenilecek ufku Hak dostu bir erbâb-ı dil recâ edalı şu sözlerle işaretler:

*“Nazm-ı Kur’an sanma sırf ezberden ibaret,
İnsan-ı kâmil olanda hak huy-u peygamber gerek.”*

EKLER

EK-1

İnsan Küçültülmüş Bir Kâinattır

Soru: “İnsan kâinatın fihristidir” ve “İnsan küçültülmüş bir kâinattır” deniyor. Bu ifadeleri izah eder misiniz?

Cevap: İnsan, fiziyojisiyle ele alınıp maddî yapıyla masaya yatırılarak incelendiği zaman, onun hakikaten bir kâinat şeklinde olduğu görülür. Kâinat, bir kalb gibi atarak genişlemekte, arkasında görünmeyen bir kudret, bir irade hükmetmekte, onda her yönüyle müthiş bir âhenk görünmektedir. Bunun yanında o, koşarak çözülmeye ve ölüme doğru gitmektedir. Aslında bütün bunlar, bütün karakteristik durumuyla insanda aynen temsil edilmektedir.

Meseleyi enfüsî mânâsıyla ele alınca Allah'ın (celle celâluhu), kâinat kitabında kudret ve iradesiyle bazı hakikatleri yazdığını ve bunları Kur'an-ı Kerim'le tercüme ettiğini görürüz. Allah bu tercümede insanı muhatap olarak almış ve bunu, en mükemmel tercüman olan Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) vasıtasıyla insanlığa tebliğ etmiştir. Bu mânâda kâinatta ne kadar esmâ-i ilâhiye tecellî etmiş ise insanın mahiyetinde de o kadar esmâ-i ilâhiyenin tecellîsi söz konusudur. Kâinat, insanın önüne getirilip serilse ve insan, kâinattaki bütün satırları Kur'an-ı Kerim'in iki sayfası gibi görse, ışık hızıyla milyarlarca sene ötede bulunan nebülözlerden haber gelse, sonra da insanın mahiyetine inilip araştırılsa görülecektir ki, kâinatta bulunan her türlü esrar, envar ve ders aynı zamanda insanın mahiyetinde de mevcuttur.

Kâinatta, şeriat-ı fitriye adına cereyan eden (tohumdaki gelişme, yerçekimi... gibi) bazı kanunlar olduğu gibi bir de bu kanunlara nezaret eden nevâmis-i mukaddese (mukaddes kanunlar) vardır. Bunlar, Allah'ın (celle celâluhu) şuurlu melekleridir. Melekler, cereyan eden bu hâdiseler üzerinde âdeta insanın mahiyetindeki ruh gibidirler. Bu âlemlerde Allah'ın, nazarlarımıza arz edilen sanatlarını alkışlayan, kanunlardaki hakikat ve incelikleri müşâhede eden, sanat incelikleri ve anlayışı karşısında kendilerinden geçen; kimisi şaşıp ayakta kalan, kimisi rükûa giden, kimisi de ayaklarının bağı çözülüp secdeye kapanan melâike-i kiram vardır ve şeriat-ı fitriye üzerinde bunların durumu insandaki ruh gibidir.

Bu mânâda koca kâinatın karşısında insan değerlendirilince görülür ki, insanın hücrelerindeki âhenk, kâinattaki nizama denk mahiyettedir. Evet, vücudumuzdaki

her hücrenin bir devlet gibi işlediği görülür. Hücre zarından içeriye girildiğinde sanki bir devletin sınırlarından içeriye girilmiş gibi olur. Hatta bu âlem o kadar emniyetlidir ki, -eğer hücre ciddi bir arızaya maruz kalmamışsa- her gelen öyle kolaylıkla hücrenin içine giremez. Hele gelen tehlikeli bir mikropsa, vücudun diğer yerlerinden oraya yığınak yapılır ve vücut korunur. Bir arıza söz konusu ise büyüyen o arıza bir irin hâlinde vücuttan dışarı atılır.

Hâsılı, adeta bir devlet gibi işleyen insan vücudundaki bütün hücrelere de sanki bir melek hükmediyor gibidir. Bu da, bütün bunların üzerinde Cenâb-ı Hakk'ın, âlem-i emirden gelen şuurlu, bilinçli bir kanun-i ilâhî ve sübhanîsi olan ruhun olduğunu gösterir.

Allah'la (celle celâluhu) sıkı bir münasebet içinde olan insan ruhu, âyette مِنْ أَمْرِ رَبِّي “Rabbimin emrinden” [1] ile ifade edilir. Bu ruh, doğrudan doğruya âlem-i emirle ve Allah'la münasebet halindedir. Hayatini, her lahza Cenâb-ı Hakk'a mensup olması sayesinde devam ettiren bu ruh, bu intisabın bir an bile kesilmesiyle mahvolabilecek bir mahiyet arz eder. Dolayısıyla ruh, insan cismi üzerinde merkezî bir konum teşkil eder. Nebülözlere, galaksilere, yıldız kümelerine müvekkel bir kısım melekler olduğu gibi aynen öyle de insanda bulunan her bir hücrenin bir canı ve bütün bu canların üzerinde bunlara hükmedebilecek olan, âlem-i emirden, şuur sahibi, insan ruhu var.

Bu yönüyle insan her tarafında melekler bulunan büyük bir topluluğa karşı getirilmiş oluyor. Onun için kalbin, vücudun ve latîfelerin ibadet ü taat ve zikri, bütün bunlara bu zevkleri tattırmak ve duyurmak suretiyle meleklerin zirvesine varabildikleri ibadet neşvesini tattırma, o büyük kitaba tam bir fihrist olmanın gereğidir. İnsan eğer seyr u sülûkünü tam yaparsa meleklerin kendi âlemlerinde duydukları her şeyi en ince letâifine duyurabilir. Kulluğu, vücudun en gizli ve en ince noktalarına kadar duyurma, insanoğlunun, kâinat kitabının fihristi olmasının gereğidir.

İnsan olarak bizim kendi imkânlarımızla kâinatın bütününü görebilmemiz, mütalâa edebilmemiz ve Rabbimiz hakkında, bütün esmâsını içerecek şekilde malumat sahibi olabilmemiz imkânsızdır. Zira biz bazen büyük bir kitabı okumaya bile vakit ve imkân bulamayız. Bunun yerine şayet kitabın yazarı, kitap hakkında mükemmel bir şekilde malumat veren bir fihrist hazırlamışsa, o zaman kitabın muhtevasını anlayabiliriz. Bu kitabın ve fihristinin güzelliğine göre, kitaptaki en küçük cümlelerden dahi kitap hakkında fikir sahibi olur, muhtevasını öğrenebiliriz. Bir de o hakikatlere tam mâkes olabilecek bir kafa ve kalbimiz varsa iyiden iyiye anlar, sanki bütün kitabı okumuş gibi oluruz. Evet, işte insan

mahiyeti böyle bir şeydir. Allah (celle celâluhu), ehadiyetinin muktezası olarak insana, bütün kâinattan kendisine ait irfan hüzmelerini çıkarma gibi bir zorluk yüklememiştir.

İnsanın, kâinatı bütünüyle görmesi için mutlaka bir teleskopa ihtiyacı yoktur. İnsan kendi ağzını, burnunu ve kulağını tetkik eder, yaptığı vazifelere inerse bir devlet gibi işleyen her uzvun kendine has hareketliliği içinde olan düzen “Ben, Allah’ın mahlûkuyum” diyecek ve “Lâ ilâhe illallah” ile şehadet edecektir ve bu şekilde kâinat kitabı okunmuş olacaktır.

Kâinat kitabını herkes kendi seviyesine göre okuyabileceğinden ehl-i hakikat, dışarıdaki âfâkî tefekkürden önce enfüsî tefekkürün (insanın kendi şahsı üzerinde yapacağı düşünme ameliyesinin) daha faydalı olabileceği hususuna dikkati çekmişler; çok iyi bir enfüsî tefekkür dersi almayan insanın âfâkî malumata dalmasının, dibi delik bir kovayla su çekmek gibi olacağını söylemişlerdir. İnsanın meseleyi evvelâ kendi içinde halledip mekanizmayı öyle kurması lâzımdır. İçine gelecek bütün ilim ve irfanı; kan ve dışkı gibi çirkin şeylerin arasından çıkan süt hâline getirmesi gerekir. Fizik, kimya, astronomi gibi ilimlerden gelen bilgilerin irfan hâline gelebilmesi için insanın kendi içinde enfüsî tefekkürü halletmesi zaruridir. O, bu enfüsî tefekkürden sonra laboratuarlarda veya teleskopların başında hem makro âleme yükselecek hem de mikro âleme inecek; arı gibi, konduğu çiçeklerden mârifet hüzmeleriyle dönecek ve irfanla donatılmış bir insan olacaktır. Böyle olunca da fihrist, kitaptan daha muhteşem hâle gelecektir.(BAHAR NEŞİDESİ,İnsan Küçültülmüş..)

EK-2

TAAKKUL, TEZEKKÜR, TAHATTUR VE ŞUUR(Ek 2)

Şuur, insanın “ben” veya “ego” da denen nefsine uğrar; benlikte gelip geçici hüviyette bir çizgi bırakır. Onun bıraktığı bu çizgiler bir bakıma, artık şuurun alanı dışına çıkmıştır. Bellek de dedikleri “hıfz”da bunlar birer birer kaydedilir. Biz bu ameliyeyi yapan fakülteye “kuvve-i hâfıza” diyoruz. Şuurun her lemhası nefse uğradıktan sonra, kuvve-i hâfızada muhafaza edilir. Bu hıfz esasen zihnî bir kuvvetin eseridir. Bazen de şuurun lemhaları, aklın sermayesi olarak gelen değişik şe’n ve hususlar zaman aşımı veya onun üzerinden daha müessir şok hâdiselerin gelip geçmesi ya da şuurda derin bir çizgi bırakmaması gibi hâllerle, gayr-ı meş’ur (şuurun duyup hissedemediği) hâle gelir. Ancak hiçbir zaman bütün bütün kaybolmazlar. Yani bunlar bir şuuraltı müktesebat hâline gelir. Biz

bunların bazılarını ne teakkul ne tezekkür ne tefekkür ne de tahattur edebiliriz. Ne var ki, hayatımızda onların benzeri lemhalarla karşı karşıya geldiğimizde, öyle bir hâdiseyi hatırlamasak da, şuuraltı müktesebat bütün vuzuhuyla ortaya çıkar.

Mesela siz, küçüklüğünüzde bir araba gürültüsünü müteakip bir belaya maruz kalmış ve sonra böyle bir hâdisenin vuku bulduğunu unutmuş olabilirsiniz; ancak her ne zaman böyle bir gürültü tarrakasını duyuyorsanız aynı ürperti, aynı haşyet, aynı korku ile tir tir titremeye başlarsınız. Bu, oradaki şuuraltı çizgilerin insan ruhunda tesir icra etmesinin bir sonucudur. Bazen de bir kısım çağrışımlarla bu tür şuuraltılar ortaya çıkar ve biz bunlara tezekkür ve tahattur deriz. Yani “Unutmuştum hatırladım, birden tezekkür ettim.” deriz. Aslında bizim hayatımız hep bu türden şuuraltı ve şuurüstülerle doludur. Bu şuuraltı ve şuurüstü meselelerle insanın çağrışımlarını bulup, şuurunun içine girmek mümkündür. Psikiyatride ve Freud’un her zaman değişebilen nazariyeleri içinde belki değişmeyen bir mesele varsa, o da işte bu meseledir. Evet, onun iddiaları içinde de doğru olan hususlar vardır; doğru olmayan, onun her dediğini doğru sanmaktır.

Demek ki insan daima akıl ve şuurla beraber bir seyr u sülûk içinde olmalı ve akıl, şuurun refakatinde böyle bir seyri gerçekleştirmelidir. Evet, şuur, bir kısım lemhalar ve levhalar sunmasına mukabil akıl bu levhalar ve bu lemhalarda hep farklı hakikatlere intikal etmektedir. İşte aklın, şuurun refakatinde seyrettiği bu ameliyeye biz ilim diyoruz. İnsanın havâss-ı hamse-i zâhiresi (beş duyu), değişik yollarla aldığı şeyleri şuurun imbiğinden geçirip aklın takdirine sunmaktadır. Akıl, kendisine sunulan mahsûsatın özünü alır, süzer, değerlendirir onu bir ad ve unvanla ortaya koyar. Ne var ki, şuurun avladığı ve aklın da değişik imbiğlerden geçirdiği her şey ilim değildir. Böyle hükümlere yerine göre faraziye, nazariye veya hipotez denir. Şöyle ki, bazen şuurumuz bize bir lemha sunar. Güneş’in başımızın üzerinde dönüyor olması gibi bir lemha. Biz bu lemhayı akıl süzgecinden geçirerek bir hükme varırız: Yer duruyor, Güneş hareket ediyor. Bu şekilde vardığımız hüküm bir ilim değildir; bu sadece bir nazariyedir. İlim; şuurun taalluk ettiği meş’urda hakikat hesabına en son varabileceği hükümdür. Başka bir ifadeyle ilim, tenâsüb-ü illiyet (sebepe-sonuç) prensibi çerçevesinde illele malûl arasında tam bir münasebet kurarak varılacak nihai hükümdür. Onun için Hazreti Üstad, faraziyeler ve nazariyeler üzerine bina edilmiş ilimler cehildir, der. [2] Zira burada hakikat aranmamıştır ki bulunabilsin. Aslında böyle bir ilim de insanı hakikate götürmez.(BİR İCAZ HECELEMESİ, 9.Ayet)